

ADRIANA TOMCZYK

Uniwersytet Szczeciński

GŁOSA DO WYROKU SĄDU APELACYJNEGO
W BIAŁYMSTOKU Z 15 STYCZNIA 2014 R., I ACA 648/13

Głosowany wyrok zasługuje na uwagę z dwóch powodów. Po pierwsze, rozstrzyga on o zakresie podmiotowym odpowiedzialności za zwrot przedmiotu darowizny, na skutek jej odwołania przez darczyńcę, w sytuacji gdy obdarowany rozporządził nieodpłatnie otrzymaną korzyścią na rzecz osoby trzeciej. Po drugie, ze względu na dokonaną kwalifikację zachowania obdarowanego jako mieszczącego się w kategorii rażącej niewdzięczności, polegającego na rozporządzeniu przedmiotem darowizny wbrew ustnym ustaleniom, które towarzyszyły zawarciu umowy darowizny.

Niniejsza glosa ma charakter krytyczny zarówno co do samego rozstrzygnięcia wyroku, jak i jego uzasadnienia.

Zgodnie z pierwszą tezą wyroku w sprawie o zwrot przedmiotu darowizny biernie legitymowaną jest osoba trzecia, która uzyskała korzyść bezpłatnie od obdarowanego, który bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby (art. 407 k.c. w zw. z art. 898 § 2 k.c.). Druga teza opiera się na uznaniu, że rażąco niewdzięcznym zachowaniem jest samo rozporządzenie przedmiotem umowy darowizny przez obdarowanego wbrew ustnym ustaleniom

stron umowy darowizny, które towarzyszyły jej zawarciu.

Stan faktyczny sprawy, będący podstawą wydania głosowanego wyroku, przedstawiał się następująco. Powódka darowała swojemu małoletniemu wnukowi lokal mieszkalny, przy czym strony w zawartej umowie darowizny nie zabezpieczyły prawa darczyńcy do dalszego zamieszkiwania w nieruchomości, poprzez ustanowienie służebności osobistej mieszkania. Ograniczono się wówczas wyłącznie do ustnych ustaleń co do możliwości zamieszkiwania powódki w mieszkaniu aż do jej śmierci. Do czasu wyrokowania, powódka nieustannie zamieszkiwała w lokalu, przeprowadzała tam remonty, a nadto opłacała wszelkie pozostałe należności. W międzyczasie obdarowany wnuk zawarł umowę darowizny ze swoim bratem (drugim wnukiem powódki), w ramach której darował mu przedmiotowy lokal. Powódka dowiedziała się o tym fakcie dopiero w momencie, gdy otrzymała od pozwanego jako aktualnego właściciela wezwanie do podpisania umowy najmu bądź też niezwłocznego opuszczenia zajmowanego mieszkania. Ostatecznie, wnuk powódki, również ze względu na jej wyraźne prośby, zaprzestał podejmowania dalszych prób mających na celu nakazanie powódce opuszczenie lokalu. Następnie strona powodowa złożyła pierwotnie obdarowanemu wnukowi w formie pisemnej oświadczenie o odwołaniu darowizny z powodu jego rażącej niewdzięczności. W odczuciu powódki zachowanie wnuka, polegające na darowaniu otrzymanego od niej lokalu mieszkalnego na rzecz pozwanego, stanowiło przejaw rażącej niewdzięczności. W toku postępowania o zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia woli o przeniesienie na powódkę prawa własności do nieruchomości, pozwany podniósł zarzut braku po swojej stronie legitymacji biernej, uzasadniając to tym, że przekazana na jego rzecz darowizna została dokonana przed złożeniem przez powódkę oświadczenia o odwołaniu darowizny w stosunku do jego brata jako pierwotnie obdarowanego. Sąd pierwszej instancji uwzględnił żądanie powódki, uznając, że pozwany posiada legitymację bierną (art. 407 k.c. w zw. z art. 898 § 2 k.c.), a nadto, że w sprawie zachodziła przesłanka rażącej niewdzięczności po stronie pierwotnie obdarowanego wnuka powódki uzasadniająca odwołanie darowizny. Okolicznością taką było samo zbycie lokalu przez

obdarowanego, wbrew ustnym ustaleniom stron, zgodnie z którymi miał on do czasu śmierci powódki nie podejmować żadnych czynności rozporządzających darowaną nieruchomością. Dodatkowo, nie poinformował on powódki o zamiarze zbycia nieruchomości. W ocenie sądu, od chwili zdarzenia uzasadniającego odwołanie darowizny pozwany ponosi odpowiedzialność na równi z bezpodstawnie wzbogaconym, który powinien liczyć się z obowiązkiem zwrotu.

Sąd Apelacyjny oddalił apelację pozwanego, w pełni aprobując rozstrzygnięcie sądu niższej instancji. Wskazał, że choć zbycie darowanego przedmiotu mieści się w ramach ustawowych uprawnień właścicielskich, to dla kwalifikacji zachowania obdarowanego jako rażąco niewdzięcznego decydujące znaczenie miało porozumienie stron dotyczące braku możliwości przekazania nieruchomości innej osobie za życia powódki. W konsekwencji obdarowany naruszył obowiązki wynikające z umowy darowizny, jak i ze stosunków osobistych łączących go z powódką.

Odnosząc się do argumentacji zaprezentowanej przez Sąd Apelacyjny, w pierwszej kolejności należy wskazać na kwestię istnienia po stronie pozwanej biernej legitymacji procesowej, od której bezpośrednio zależy trafność zajętą przez ten sąd stanowiska.

Zgodnie z treścią art. 898 § 2 k.c. zwrot przedmiotu odwołanej darowizny powinien nastąpić stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, na gruncie których regułą jest, że podmiotami zobowiązania restytucyjnego są: zubożony (*solvens*) jako wierzyciel oraz wzbogacony (*accipiens*) jako dłużnik. Zwrot przedmiotu odwołanej darowizny obciąża więc obdarowanego, jeśli nadal jest on wzbogacony. Wyjątkiem od tej reguły jest przypadek przejścia obowiązku zwrotu korzyści na osobę trzecią na podstawie art. 407 k.c. W myśl tego przepisu: „jeżeli ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, rozporządził korzyścią na rzecz osoby trzeciej bezpłatnie, obowiązek wydania korzyści przechodzi na tę osobę trzecią”. Przejście obowiązku zwrotu korzyści na osobę trzecią stanowi wyjątek od reguły, że za zobowiązania zbywcy nie ponosi odpowiedzialności następcą

prawny pod tytułem szczególnym, który nabył korzyść na podstawie umowy z pierwotnie wzbogaconym¹.

W doktrynie prawa cywilnego sporne jest, czy na skutek przejścia obowiązku zwrotu korzyści majątkowej na osobę trzecią na podstawie art. 407 k.c., osoba pierwotnie i bezpośrednio wzbogacona zostaje zwolniona z zobowiązania. Zgodnie z pierwszym poglądem pierwotnie zobowiązany (bepośrednio wzbogacony) zostaje zwolniony z obowiązku zwrotu, bowiem w tym zakresie dochodzi do ustawowego przejścia długu². Według drugiego ujęcia podmiot pierwotnie wzbogacony odpowiada wobec zubożonego *in solidum* wraz z podmiotem, na rzecz którego dokonał on bezpłatnego przysporzenia, jeśli w chwili jego dokonania powinien być się liczyć z obowiązkiem zwrotu³. Należy opowiedzieć się za drugim poglądem, który znajduje uzasadnienie aksjologiczne w wartościach przypisywanych ustawodawcy. Dąży on bowiem do najpełniejszego zabezpieczenia interesów zubożonego oraz

---

¹ A. OHANOWICZ, [w:] *System Prawa Cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. RADWAŃSKI, Ossolineum 1981, s. 496; W. SERDA, *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988, s. 205.

² Por. Z. RADWAŃSKI, A. OLEJNICZAK, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2014, s. 305; P. KSIĘŻAK, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. OSAJDA, «Legalis» 2018, komentarz do art. 407 k.c., pkt 3; A. OHANOWICZ, [w:] *System...*, s. 497; W. CZACHÓRSKI, A. BRZOZOWSKI, M. SAFJAN, E. SKOWROŃSKA-BOCIAN, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 188; W. SERDA, *op. cit.*, s. 205; E. ŁĘTOWSKA, *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000, s. 143; W. DUBIS, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. GNIEWEK, P. MACHNIKOWSKI, «Legalis» 2017, komentarz do art. 407 k.c., pkt 3.

³ Por. M. NESTEROWICZ, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, I, red. J. WINIARZ, Warszawa 1989, s. 385; H. IZDEBSKI, *Kodeks cywilny z komentarzem*, Warszawa 1996, s. 161; K. MULARSKI, [w:] *Kodeks cywilny, I: Komentarz. Art. 1-449(II)*, red. M. GUTOWSKI, «Legalis» 2016, komentarz do art. 407, pkt 2 i 3; P. MOSTOWIK, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, VI, red. A. OLEJNICZAK, Warszawa 2014, s. 298; J. PIETRZYKOWSKI, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 1-449(II)*, II, «Legalis» 2015, komentarz do art. 407, nb 2; T. SOKOŁOWSKI, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. A. KIDYBA, Warszawa 2010, s. 310 i 311; R. TRZASKOWSKI, [w:] *Kodeks cywilny. Zobowiązania*, III.1, red. J. GUDOWSKI, Warszawa 2013, s. 315; G. KARASZEWSKI, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. CISZEWSKI, Warszawa 2014, s. 678; wyrok SN z 20 listopada 1997 r., III CKU 67/97, «OSNC» 4/1998, poz. 72.

nie zwalnia z zobowiązania restytucyjnego podmiotu będącego w złej wierze, który powinien był się liczyć z obowiązkiem zwrotu.

Sąd Apelacyjny w glosowanym wyroku uznał, że konsekwencjami skutecznego odwołania darowizny przez powódkę było uzyskanie przez pierwotnie obdarowanego statusu bezpodstawnie wzbogaconego, a także przejście obowiązku wydania przedmiotu darowizny na pozwanego, który bezpłatnie otrzymał korzyść majątkową. Niewątpliwie należy zgodzić się z pierwszą ze wskazanych konsekwencji prawnych złożonego oświadczenia o odwołaniu darowizny, bowiem z tą chwilą obdarowany staje się bezpodstawnie wzbogaconym. Jednocześnie nie sposób zaaprobować drugiego twierdzenia Sądu Apelacyjnego, że skutkiem odwołania darowizny jest powstanie odpowiedzialności osoby trzeciej za zwrot korzyści majątkowej. Mianowicie przejście obowiązku zwrotu korzyści majątkowej na osobę trzecią następuje w sytuacji, gdy otrzymała ona bezpłatnie korzyść od pierwotnie obdarowanego w chwili, w której był on już bezpodstawnie wzbogacony. Za takim kierunkiem wykładni przemawia użyty w art. 407 k.c. zwrot opisujący wzbogaconego – „ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby”. Obdarowany staje się bezpodstawnie wzbogaconym dopiero od chwili skutecznego odwołania darowizny przez darczyńcę. Z kolei odpowiedzialność osoby trzeciej powstaje wtedy, gdy obdarowany rozporządził nieodpłatnie przedmiotem darowizny na jej rzecz, pod warunkiem że nastąpiło to już po jej odwołaniu. Zaznaczyć należy, że w stanie faktycznym sprawy, pozwany jako osoba trzecia otrzymał bezpłatnie od pierwotnie obdarowanego korzyść majątkową, przed złożeniem przez powódkę oświadczenia woli o odwołaniu darowizny⁴. Podkreślenia wymaga, że przepis art. 407 k.c. jest wyjątkiem od zasady, że następcą prawnym pod tytułem szczególnym nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania wzbogaconego, a tym samym istnieje w tym zakresie zakaz rozszerzającej interpretacji. Nie stoi temu na przeszkodzie uzasadnienie

---

⁴ Sąd Apelacyjny na potwierdzenie swojego rozstrzygnięcia powołał stanowisko T. Sokołowskiego, który jednak wyraźnie wskazuje, że art. 407 k.c. znajduje zastosowanie w odniesieniu do kolejnej darowizny dokonanej w okresie po odwołaniu pierwszej darowizny (T. SOKOŁOWSKI, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, III: *Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. KIDYBA, Warszawa 2010, s. 313).

aksjologiczne instytucji bezpodstawnego wzbogacenia, u której podstaw leży wzmożona ochrona interesów zubożonego, bowiem musi ona być racjonalna, a zatem mieć rozsądne granice.

Poczynione uwagi w konsekwencji prowadzą do wniosku, że po stronie pozwanego brak było legitymacji procesowej biernej, a zatem skierowane przeciwko niemu powództwo powinno zostać oddalone, bez potrzeby merytorycznej oceny roszczenia pod kątem istnienia przesłanki rażącej niewdzięczności uzasadniającej odwołanie darowizny. Stroną pozwaną powinien być wnuk powódki, który został obdarowany umową darowizny z 1995 r., zaś treść żądania powinna obejmować zwrot wartości przedmiotu darowizny. Ze względu na fakt, że obdarowany wnuk przed odwołaniem darowizny dokonał zbycia lokalu, niedopuszczalny jest zwrot przedmiotu darowizny *in natura* (art. 898 § 2 zd. 1 w zw. z art. 405 *in fine* k.c.).

Pomimo tego że wytoczone powództwo powinno ulec oddaleniu z powodu braku legitymacji procesowej biernej, warto odnieść się także do dokonanej przez Sąd Apelacyjny oceny zachowania obdarowanego w kategorii rażącej niewdzięczności, które polegało na rozporządzeniu przez niego przedmiotem darowizny wbrew ustnym ustaleniom, towarzyszącym zawarciu umowy.

Na treść stosunku prawnego, powstałego na skutek zawarcia umowy darowizny, składa się powinność obdarowanego okazania wdzięczności za otrzymany akt szczodrobliwości, której darczyńca ma prawo oczekiwać. W doktrynie i orzecznictwie wskazuje się, że pogwałcenie moralnego obowiązku wdzięczności opatrzone jest sankcją prawną w postaci odwołania darowizny (art. 898 § 1 k.c.)⁵. Ma ono charakter wyjątku od zasady trwałości i dotrzymywania umów (*pacta sunt servanda*)⁶ i z tego powodu wykluczona jest rozszerzająca wykładnia art. 898 § 1 k.c., który powinien być stosowany z podobną ostrożnością jak w przypadku art. 5 k.c.⁷ Z kolei zwrot „rażąca niewdzięczność”

---

⁵ Por. A. OCHANOWICZ, [w:] *Zarys prawa zobowiązań*, red. A. OCHANOWICZ, J. GÓRSKI, Warszawa 1970, s. 500; wyrok SN z 6 sierpnia 2014 r., I CSK 592/13, «Legalis» nr 1136604; wyrok SN z 13 października 2005 r., I CK 112/05, «Legalis» nr 92986.

⁶ Wyrok SN z 5 października 2000 r., II CKN 280/00, «Legalis» nr 277338.

⁷ R. TRZASKOWSKI, *op. cit.*, komentarz do art. 898 k.c., pkt 4 i 5.

jest terminem opisowym nasyconym etycznie, który wyraźnie odsyła do ocen i norm moralnych⁸. Przesłanki rażącej niewdzięczności nie sposób ująć w jakiegokolwiek generalne ramy (standardowe oceny), które miałyby zastosowanie w każdym przypadku. W literaturze wskazuje się, że dla uznania po stronie obdarowanego rażącej niewdzięczności musi wystąpić podwójnie kwalifikowana wadliwość zachowania obdarowanego – przedmiotowa, jak i podmiotowa⁹. Pierwsza z nich odnosi się do oceny, czy zachowanie obdarowanego jest wysoce niewłaściwe i krzywdzące dla darczyńcy, z czym wiąże się również jego intensywność lub trwanie przez dłuższy czas¹⁰. Z kolei druga wadliwość zakłada, że spowodowanie krzywdy lub szkody majątkowej darczyńcy musi być celowe albo co najmniej świadome, wynikające ze złej woli obdarowanego czy też z nieprzyjaznego zamiaru¹¹. Nie bez znaczenia jest również to, czy postawa obdarowanego nie jest spowodowana prowokacyjnym zachowaniem samego darczyńcy lub innych członków rodziny, którzy zmierzali swoim postępowaniem do pogorszenia wzajemnych stosunków stron umowy darowizny¹². Podkreśla się również, że dla szczególnej negatywnej oceny zachowania obdarowanego niezbędne jest dokonanie

---

⁸ Podobnie jak: ważne powody, należyta staranność, rażąca strata, wyjątkowe okoliczności, usprawiedliwione potrzeby.

⁹ R. TRZASKOWSKI, *op. cit.*, komentarz do art. 898 k.c., pkt 16.

¹⁰ L. STECKI, *op. cit.*, s. 809.

¹¹ Por. m.in. wyroki SN: z 29 września 1969 r., I CR 458/69, «OSNCP» 7-8/1970, poz. 137; z 7 maja 1997 r., I CKN 117/97, «Lex» nr 137781; z 12 maja 1998 r., II CKN 729/97, «Legalis» nr 340453; z 8 kwietnia 1999 r., II CKN 301/98, «Legalis» nr 338843; z 6 maja 1999 r., II CKN 312/98, «Legalis» nr 338849; z 29 października 1999 r., I CKN 174/98, «Legalis» nr 348554; z 23 marca 2000 r., II CKN 810/98, «Legalis» nr 66901; z 17 listopada 2011 r., IV CSK 113/11, «Legalis» nr 464206.

¹² Por. m.in. wyroki SN: z 29 września 1969 r., I CR 458/69, «OSNCP» 7-8/1970, poz. 137; z 29 października 1999 r., I CKN 174/98, «Legalis» nr 348554; z 15 lutego 2012 r., I CSK 278/11, «Legalis» nr 473575.

ustaleń co do jego motywów i intencji¹³, jak również celu dokonanego pod tytułem darmym przysporzenia¹⁴.

Sąd Apelacyjny w głosowanym wyroku uznał, że rażąco niewdzięcznym zachowaniem obdarowanego było dokonane przez niego nieodpłatne zbycie lokalu, który wcześniej otrzymał od powódki w drodze umowy darowizny, wbrew wcześniejszym uzgodnieniom stron towarzyszącym zawarciu umowy.

Odnosząc się do powyższej oceny moralnej zachowania obdarowanego, należy podkreślić, że nie każde zachowanie ocenione negatywnie może być uznane za rażąco niewdzięczne. Niezbędne jest oszacowanie tego zachowania pod kątem jego intensywności. Różnorodność relacji i konfliktów rodzinnych wymusza zindywidualizowane oceny, w różnych jej aspektach. Organ stosujący prawo, przy dokonaniu oceny zachowania obdarowanego, powinien uwzględnić między innymi motyw bezpłatnego przysporzenia, intencje i motywy postępowania obdarowanego, przyczyny istniejących relacji i konfliktów, postępowanie samego darczyńcy oraz osób trzecich, które choć znajdowały się poza stosunkiem prawnym darowizny, to mogły mieć wpływ na relacje stron tej umowy. Dokonanie globalnej oceny zachowania obdarowanego powinno opierać się na szczegółowo przeprowadzonym postępowaniu dowodowym, które ma na celu ustalenie wszelkich okoliczności faktycznych, mających wpływ na uznanie rażącej niewdzięczności obdarowanego. Sąd Apelacyjny w głosowanym wyroku uznał jednak, że wystarczający dla uznania zachowania obdarowanego jako rażąco niewdzięczne był sam fakt zbycia darowanego mieszkania w tajemnicy przed powódką, wbrew ustnym ustaleniom stron, które towarzyszyły zawarciu umowy darowizny. Należy zaznaczyć, że w chwili zawarcia umowy obdarowany był osobą małoletnią, a tym samym ustne uzgodnienia co do dalszego zamieszkiwania powódki w darowanym mieszkaniu były czynione między nią a przedstawicielami ustawowymi

---

¹³ Por. wyroki SN: z 11 sierpnia 1998 r., II CKN 218/98, «Legalis» nr 343346; z 5 lipca 2001 r., II CKN 818/00, «Legalis» nr 277443; z 6 października 2004 r., II CK 39/04, «Legalis» nr 313376.

¹⁴ Por. wyrok SN z 27 czerwca 2014 r., I CSK 493/13, «Legalis» nr 1160534; wyrok SA w Łodzi z 23 marca 2016 r., I ACa 1022/15, «Legalis» nr 1443518.

obdarowanego. Ponadto, nie dokonano ustalenia przyczyn negatywnych relacji powódki z obdarowanym wnukiem, w tym zwłaszcza, z jakich powodów obdarowany nie poinformował powódki o zbyciu darowanej mu nieruchomości. Po trzecie, sąd błędnie uznał za nieistotne motywy obdarowanego zawarcia ze swoim bratem umowy darowizny, a także pominął fakt, że pozwany po rozmowie z obdarowanym zaniechał dalszych czynności zmierzających do nakazania powódce opuszczenia mieszkania. Dla uznania rażącej niewdzięczności obdarowanego nie bez znaczenia są również ustalenia co do zachowania pozostałych członków rodziny stron umowy, które mogły mieć wpływ na ich stan relacji. Podsumowując, w stanie faktycznym sprawy, będącym podstawą rozstrzygnięcia Sądu Apelacyjnego, brak było legitymacji procesowej biernej, i z tego względu powództwo powinno zostać oddalone. Ponadto nieprzekonujące w świetle zaprezentowanego w uzasadnieniu wyroku stanu faktycznego jest stwierdzenie, że obdarowany swym zachowaniem dopuścił się rażącej niewdzięczności wobec darczyńcy.

GŁOSA DO WYROKU SĄDU APELACYJNEGO W BIAŁYMSTOKU Z 15
STYCZNIA 2014 R., I ACA 648/13

Streszczenie

Głosa dotyczy problematyki zakresu podmiotowego odpowiedzialności za zwrot przedmiotu darowizny, na skutek jej odwołania z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego, w przypadku, gdy nie jest on już właścicielem darowanego przedmiotu. Ponadto glosa odnosi się również do kwalifikacji w kategorii rażącej niewdzięczności zachowania obdarowanego, polegającego na nieodpłatnym rozporządzeniu przedmiotem darowizny na rzecz osoby trzeciej. Autorka krytycznie odniosła się co do rozstrzygnięcia sądu, wykazując w szczególności brak legitymacji procesowej po stronie pozwanej.

A COMMENT ON THE VERDICT OF 15 JANUARY 2014 ISSUED BY THE
BIAŁYSTOK COURT OF APPEAL, I ACa 648/13

Summary

This comment relates to the personal scope of liability for the return of the object of the donation which was revoked due to gross ingratitude on the part of the beneficiary if the beneficiary is no longer the owner of the donated item. It also refers to the legal description of the beneficiary's behaviour, which is to be classified as an act of gross ingratitude due to the beneficiary's gratuitous alienation of the donated object of the donation to a third party. I criticize the decision of the Court, and show that lack of *locus standi* was involved.

Słowa kluczowe: umowa darowizny; odwołanie darowizny; rażąca niewdzięczność; bezpodstawne wzbogacenie.

Keywords: contract of donation; revocation of the donation; gross ingratitude; unjustified enrichment.

Literatura

- CZACHÓRSKI W., BRZOWSKI A., SAFJAN M., SKOWROŃSKA-BOCIAN E., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2003.
- DUBIS W., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. GNIEWEK, P. MACHNIKOWSKI, «Legalis» 2017.
- IZDEBSKI H., *Kodeks cywilny z komentarzem*, Warszawa 1996.
- KARASZEWSKI G., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. CISZEWSKI, Warszawa 2014.
- KSIĘŻAK P., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. OSAJDA, «Legalis» 2018.
- ŁĘTOWSKA E., *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000.
- MOSTOWIK P., [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, VI, red. A. OLEJNICZAK, Warszawa 2014.
- MULARSKI K., [w:] *Kodeks cywilny, I: Komentarz. Art. 1-449(11)*, red. M. GUTOWSKI, «Legalis» 2016.
- NESTEROWICZ M., [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, I, red. J. WINIARZ, Warszawa 1989.

- OHANOWICZ A., [w:] *System Prawa Cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. RADWAŃSKI, Ossolineum 1981.
- OHANOWICZ A., [w:] *Zarys prawa zobowiązań*, red. A. OHANOWICZ, J. GÓRSKI, Warszawa 1970.
- PIETRZYKOWSKI J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 1-44910, II*, «Legalis» 2015.
- RADWAŃSKI Z., OLEJNICZAK A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2014.
- SERDA W., *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988.
- SOKOŁOWSKI T., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. A. KIDYBA, Warszawa 2010.
- STECKI L., [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. WINIARZ, Warszawa 1989.
- TRZASKOWSKI R., [w:] *Kodeks cywilny. Zobowiązania, III.1*, red. J. GUDOWSKI, Warszawa 2013.